

MUHAMMED b. ABDÜLVEHHÂB

şan Süleyman, Vehhâbilik ve Irak müna-sebetlerini ele alan *Kitâbü't-Tavzîh* isimli bir eser yazmıştır. Muhammed b. Abdülvehhâb'ın ilmî ve siyasî görüşleri günümüze kadar özellikle Suudi Arabistan'da ve Körfez ülkelerinde etkilerini sürdürmüştür.

Eserleri. 1. Kitâbü't-Tevhîd*. Müellifin, öğretilerini en sert biçimde Hanbelî doktrini üzerine bina ederek kaleme aldığı temel eseri olup tevhid, şirk, şirke götüren hususlar, şefaât vb. konuları ele almaktadır. Üzerinde birçok çalışma yapılan ve yabancı dillere çevrilen eserin çeşitli neşirleri gerçekleştirilmiştir (meselâ Kahire 1366/1946; Riyad 1382/1962; Beyrut 1390/1970; Medine 1980, 1409/1989). **2. Keşfü's-şübühât**. Gerçek tevhide uymayan müslümanlara bir reddiye olan eser birçok defa yayımlanmıştır (Kahire 1380/1961; Medine 1395/1975; Tâif 1400/1980; Cidde 1400/1980; Riyad 1404/1984; Mekke 1406/1986; diğer neşirleri için bk. Ahmed Muhammed ed-Dübeyb, s. 54-57). **3. Kitâbü'l-Uşûlî's-selâse**. Abdülazîz b. Suûd'un isteği üzerine yazılmış ilmihal türündeki risâlede rab isminin anlamı üzerinde durulmuş, dinî rükünlerin açıklanmasına çalışılmış ve Hz. Peygamber'in sîretine kısaca yer verilmiştir (Riyad 1380/1960, 1382/1962, 1390/1970, 1400/1980; Medine 1410/1990). **4. Kitâbü Uşûlî'd-dîn** (nşr. İsmâil el-Ensârî – Abdullah b. Abdüllatif Âlü's-Şeyh, Riyad 1400). **5. Kitâbü Fazlî'l-İslâm**. İslâm kavramı, büyük günahlar, bid'at, iman esasları gibi konuları içerir (Riyad 1390/1970). **6. Mebâdî'ü'l-İslâm**. Ahmed Celâl ve Muhammed Gâfî tarafından İngilizce'ye çevrilerek metniyle birlikte yayımlanmıştır (*Fundamentals of Islam*, Riyad 1400/1980). **7. el-Kebâ'ir** (nşr. Muhammed Ahmed Abdülazîz, Kahire 1987). Son iki eser M. Reşîd Rızâ'nın açıklamalarıyla *Mecmû'atü'l-hadîş* içinde neşredilmiştir (Riyad 1400). **8. Mesâ'ilü'l-câhiliyyeti'lleti hâlefehâ Resûlullâh**. Mahmûd Şükrî el-Âlûsî'nin açıklama ve ilâveleriyle basılmıştır (Kahire 1347, 1376, 1394/1974; Tâif 1394/1974; Riyad 1408/1988). **9. Âkîdetü'l-furkati'n-nâciye** (nşr. Zühre eş-Şâviş, Beyrut 1399/1979). **10. Risâle fi'r-red'ale'r-Râfi'za** (nşr. Nâsır b. Sa'd er-Reşîd, Kahire 1980). **11. Ehâdîş fi'l-fiten ve'l-havâdîş** (nşr. Muhammed Hasan Selâme – Muhammed Şevkî Hıdr, Riyad 1398). **12. Mecmû'u'l-hadîş 'alâ ebvâbi'l-fıkh**. İlk cildi Halîl İbrâhîm Molla Hâtir, II. cildi de Mahmûd et-Tahhân tarafından neşredilmiştir (Riyad 1398). **13. Mebhâşü'l-ictihâd ve'l-hilâf**.

İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *İ'lâmü'l-muvakkı'in* adlı eserindeki ictihad ve hilâf bahislerinin özeti olup Abdurrahman b. Muhammed es-Sedhan ve Abdullah b. Abdurrahman el-Cebrîn'in tashihiyle yayımlanmıştır (Riyad 1398). **14. Muhtaşarü'l-İnsâf ve's-Şerhi'l-kebir**. Muvaffakuddin İbn Kudâme'nin *el-Mukni'* isimli kitabı üzerine Ali b. Süleyman el-Merdâvî tarafından kaleme alınan *el-İnsâf* ve Ebû'l-Ferec İbn Kudâme'nin yazdığı *eş-Şerhu'l-kebir* adlı şerhlerin muhtasarı olup Abdülazîz b. Zeyd er-Rûmî ve Sâlih b. Muhammed Hasan tarafından neşredilmiştir (Riyad 1398). **15. el-Mesâ'ilü'l-leti lahhaşahâ Şeyhülislâm Muhammed b. Abdilvehhâb min fetâvâ İbn Teymiyye**. İbn Teymiyye'nin 135 fetvasının özetlendiği bu çalışmayı Ebû'l-Fidâ es-Seyyid Abdülmaksûd el-Eserî yayımlamıştır (Riyad 1408/1988). **16. Fetâvâ ve mesâ'il**. Yaklaşık kırk fetvayı ihtiva eder. **17. Muhtaşaru sîreti'r-Resûl** (nşr. M. Hâmid el-Fikî, Riyad 1375/1956; Medine 1408/1988; Abdurrahman b. Nâsır v.dğr., Lahor 1408/1988). *Hiz. Muhammed'in Hayatı, Muhtasarı Siyeri'r-Resul* (Ankara 1977) adıyla Türkçe'ye tercüme edilmiştir. **18. Muhtaşaru Zâdi'l-me'âd**. İbn Kayyim el-Cevziyye'ye ait eserin özetidir (Beyrut 1391/1971, 1984). **19. Naşihatü'l-müslimîn**. M. Reşîd Rızâ'nın açıklamalarıyla *Mecmû'atü'l-hadîş* içinde neşredilmiştir (Riyad 1400). **20. el-Huṭabü'l-minberiyye**. Otuz sekiz hutbe içermektedir. Son iki eser Sâlih b. Abdurrahman el-Attram ve Muhammed b. Abdürrâzık ed-Düveyş tarafından yayımlanmıştır (Riyad 1399). Muhammed b. Abdülvehhâb'ın bunların dışında tefsir, akaid ve fıkıhla ilgili bazı risâleleri, emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker ve kendi davetini açıklama konusunda elli bir adet yazışması bulunmaktadır. Onun bütün çalışmaları Abdülazîz b. Zeyd er-Rûmî, Muhammed Biltâcî ve Seyyid Hicâb tarafından *Mü'elleftü's-Şeyhi'l-İmâm Muhammed b. Abdilvehhâb* adıyla on iki cilt halinde neşredilmiştir (Riyad, ts.).

BİBLİYOGRAFYA :

Mü'elleftü's-Şeyhi'l-İmâm Muhammed b. Abdilvehhâb (nşr. Abdülazîz er-Rûmî v.dğr.), Riyad, ts. (Câmiatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye), I-XII, tür.yer.; İbn Gannâm, *Târîhu Necd* (nşr. Nâsırüddin el-Esed), Beyrut 1405/1985, s. 81-180; Osman b. Bişr en-Necdi, *Unvânü'l-mecd fi târihi Necd*, Riyad, ts. (Mektebetü'r-Riyâdî'l-hadîse), I, 7-102; Mahmûd Şükrî el-Âlûsî, *Târîhu Necd el-Hanbelî*, Mekke 1349, s. 6-89; H. St. J. B. Philby, *Arabia*, London 1930, s. 8-26; Ahmed Emîn, *Zü'mâ'ü'l-İslâh fi 'asri'l-hadîş*, Beyrut, ts. (Dârü'l-

kitâbi'l-Arabî), s. 10-25; *İzâhu'l-meknûn*, I, 307; II, 273, 342, 361; *Hediyetü'l-'arifîn*, II, 350; Brockelmann, *GAL*, II, 390; Abdülmüteâl es-Sa'îdî, *el-Müceddîdün fi'l-İslâm*, Kahire, ts. (Mektebetü'l-âdâb), s. 437-441; Haydar Bammat, *İslâmiyyetin Manevî ve Kültürel Değerleri* (trc. Bahadır Dülger), Ankara 1963, s. 377-386; Fazlur Rahman, *Islam*, London 1966, s. 196-201; Hüseyin Halef eş-Şeyh Haz'al, *Târîhu'l-Cezireti'l-'Arabiyye fi 'asri's-Şeyh Muhammed b. Abdilvehhâb*, Beyrut, ts. (Metâbü dâri'l-kütüb), s. 55-76, 141-145, 158-204; Enver el-Cündî, *Terâcimü a'lâmi'l-mu'âşirin fi'l-'âlemi'l-İslâmî*, Kahire 1970, s. 393-400; Ahmed b. Hacer Âlü İbn Ali, *eş-Şeyh Muhammed b. Abdilvehhâb*, Mekke 1395, s. 15-80; Hüseyin Hasan, *A'lâmü Temîm*, Beyrut 1980, s. 497-498; Ahmed Muhammed ed-Dübeyb, *Âşârü's-Şeyh Muhammed b. Abdilvehhâb*, Riyad 1402/1982; C. Zeydân, *Âdâb*, III, 349-350; Mes'ûd en-Nedvî, *Muhammed b. Abdilvehhâb*, Riyad 1404/1984; Cemil b. Ömer eş-Şattî, *Muhtaşaru Tabakâti'l-Hanâbile* (nşr. Fevâz ez-Zemerli), Beyrut 1406/1986, s. 150-169; Selâhaddin el-Muhtâr, *Târîhu'l-memleketi'l-'Arabiyyeti's-Su'ûdiyye*, Beyrut, ts. (Mektebetü'l-hayât), s. 35-38, 55; Abdullah Sâlih el-Useymin, *eş-Şeyh Muhammed b. Abdilvehhâb*, Riyad 1412/1992; Ahmad Dallal, "The Origins and Objectives of Islamic Revivalist Thought, 1750-1850", *JAOS*, CXIII/3 (1993), s. 349-351; H. Laoust, "Ibn 'Abd al-Wahhâb", *IEP* (İng.), III, 677-679; J. O. Voll, "Ibn 'Abd al-Wahhâb, Muhammad", *ERE*, VI, 551-552; Hakkı Dursun Yıldız, "Arabistan", *DİA*, III, 257; Ferhat Koca, "Hanbelî Mezhebi", a.e., XV, 531-532, 539; Ayman al-Yassini, "Ibn 'Abd al-Wahhâb, Muhammad", *The Oxford Encyclopedia of the Modern Islamic World* (ed. J. L. Esposito), Oxford 1995, II, 159-160.

 MUSTAFA ÖZ

MUHAMMED b. ABDÜSELÂM

(bk. HÜŞENÎ, Muhammed b. Abdüsselâm).

MUHAMMED b. ACLÂN

(محمد بن عجلان)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Aclân el-Kureşî el-Medenî (ö. 148/765)

Muhaddis ve fakih tâbî.

Abdülmelik b. Mervân'ın hilâfeti yıllarında (685-705) doğduğu belirtilmiştir (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, VI, 317). Kureyş'ten Velîd b. Utbe'nin kızı Fâtima'nın âzâtlıdır. Medine'de yaşamakla birlikte Mısır'a gidip İskenderiye'de evlendiğine (Mizzî, XXVI, 107), Yahyâ el-Kattân'ın Kûfe'de onu gördüğüne dair bilgilerden (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, VI, 321) bazı seyahatler yaptığı anlaşılmaktadır.

en-Nefsüzzekiye Muhammed b. Abdullâh el-Mehdî'nin Medine'de Abbâsiler'e

karşı başlattığı harekât içinde yer alan Muhammed b. Aclân, Ca'fer b. Süleyman el-Hâşimî Medine valisi olunca yakalanıp valinin huzuruna getirildi. Ca'fer b. Süleyman onun elinin kesilmesini veya başka bir şekilde cezalandırılmasını emretti, ancak şehrin ileri gelenlerinin arzusu üzerine serbest bırakıldı. Muhammed b. Aclân 148 (765) yılında Medine'de vefat etmiş olup bu tarih 147 ve 149 olarak da kaydedilmiştir.

Muhammed b. Aclân babasından ve Enes b. Mâlik, Ebân b. Sâlih, Âsım b. Ömer b. Katâde, İyâs b. Muâviye, Bükeyr b. Abdullah b. Eşec, Sevr b. Zeyd ed-Dîlî gibi âlimlerden hadis rivayet etmiş; kendisinden oğlu Abdullah, İbrâhim b. Ebû Able el-Makdisî, Esbât b. Muhammed el-Kureşî, Bişr b. Mufaddal, Bişr b. Mansûr, Hayve b. Şüreyh ve diğerleri rivayette bulunmuştur.

Mescid-i Nebevî'de bir ders halkası oluşturmuş Muhammed b. Aclân çok hadis rivayet etmesi, fıkıh bilgisi ve fetvaları ile dikkati çekmiş, ibadete düşkünlüğü ve güzel ahlâkıyla tanınmıştır. Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtım er-Râzî, Ebû'l-Hasan el-İclî, Nesâî ve Ya'kûb b. Şeybe gibi âlimler onu sika kabul etmiş, fakat bazı hadisçiler hâfızasının zayıflığından söz etmiştir. Zehebî, hadislerinin sahih niteliğinde değilse de hasen derecesinden daha aşağı olmadığını söylerken (*A'lamü'n-nübelâ*, VI, 322) muhtemelen onun hâfızasıyla ilgili bu durumu dikkate almıştır. Naklettiği hadislerin *Şahîhâyn*'de ancak şâhid olarak yer alması da bu yönüyle ilgili olmalıdır. Diğer dört *Sünen* müellifinin eserlerinde rivayetlerine yer verdiği Muhammed b. Aclân'dan nakledilen bir hadisle ilgili bir soru üzerine İmam Mâlik'in söylediği, "İbn Aclân bu tür şeyleri bilmezdi ve âlim değildi" sözünü de bu çerçevede değerlendirmek mümkündür (a.g.e., VI, 320; VIII, 104).

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Da'avât", 13, "Tevhîd", 13; a.mlf., *et-Târîhu'l-kebir*, I, 196-197; İbn Sa'd, *et-Tabakât: el-Mütemmim*, s. 354-356; Tirmizî, *el-İlel* (es-Sünen içinde, nşr. İbrâhim Ate İvaz), Kahire 1385/1965, V, 745; İclî, *eş-Şikât*, s. 410; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 595; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VII, 580, 599, 604-605; İbn Ebû Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII, 49-50; İbn Hibbân, *eş-Şikât*, VII, 386-388; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), VIII, 114-115; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, VI, 317-322; VIII, 104; a.mlf., *Mizânü'l-İtidâl*, III, 644-647; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XXVI, 101-108; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 341-342.

ZEKERİYA GÜLER

MUHAMMED AHMED DEHMÂN (محمد أحمد دهمان)

Muhammed b. Ahmed
b. Hâlid Dehmân ed-Dımaşkî
(1899-1988)

Suriyeli tarihçi ve muhakkik.

Şam'da doğdu. İlk öğrenimine Şam kurâ ve ulemâsından olan babası Ahmed Dehmân'ın yanında başladı. Daha sonra medrese tahsiline devam etti ve aralarında Ebû'l-Hayr el-Meydânî ile Muhammed el-Kutb'un bulunduğu pek çok âlimden ders aldı. Ancak onu en çok etkileyen hocası islah hareketinin önde gelen isimlerinden Abdülkâdir Bedrân'dı. Osmanlılar'ın I. Dünya Savaşı'nın ardından Suriye'den çekilmesiyle yeni kurulan hükümet tarafından müderris tayin edildi, bu arada Osmanlı ve Memlûk tarihleriyle ilgilendi. Özellikle Şam tarihine yöneldi ve kendisi de bir Hanbelî ve Selefî olduğundan Hanbelîliğin merkezi durumundaki Sâlihiye semtiyle ilgili çalışmalar yaptı, burayı tanıtan metinler neşretti. Müslümanların geri kalmasının asil sebebini ilmi yetersizliğe bağlayan Dehmân ilme önem verilmesi ve islah çalışmaları yapılması için gayret gösterdi. Bu konuda görüşlerini dile getirmek amacıyla *el-Mişbâh* dergisini çıkardı. Küçük Âdiliyye Medresesi'nde Mektebü'd-dirâsâti'l-İslâmiyye adıyla bir müessese kurarak burada bir kısım fikir arkadaşlarıyla birlikte Arap edebiyatı ve İslâm kültürü hakkında konferanslar verdi. Ayrıca çeşitli gazetelerde, *Mecelletü't-Temeddüni'l-İslâmî* ve *Mecelletü'l-Mecma'i'l-İlmiyyi'l-'Arabî*'de yazılar yazdı. Suriye ilim hayatına yaptığı katkılar sebebiyle 1983'te birinci dereceden Suriye üstün başarı nişanı ile ödüllendirildi. Muhammed Ahmed Şam'da vefat etti.

Eserleri. A) Telifleri. *Kitâbü's-Şıyâm* (Dımaşk 1922); *Dürüsü't-tecvîdi'l-hadîse* (Dımaşk 1924); *Fî riğâbi Dımaşk* (Dımaşk 1982); *Dirâsât fi's-sekâfeti'l-İslâmiyye* (Dımaşk 1983); *Vülâtü Dımaşk fi'ahdi'l-Memâlik* (Dımaşk 1984); *Mu'cemü'l-elfâzi't-târîhiyye fi'l-'aşri'l-Memlûkî* (Dımaşk 1990).

B) Neşirleri. *Dârimî, Sünenü'd-Dârimî* (baskı yeri yok, 1349); İbn Vaddâh, *Kitâbü'l-Bida' ve'n-nehü' 'anhâ* (Dımaşk 1400/1980; Kahire 1411/1990); Ebû Amr ed-Dânî, *el-Muknî' fi marîfeti mersûmi meşâhîfi ehli'l-emşâr ma'a Kitâbi'n-Nakht* (Dımaşk 1359/1940, 1403/1983); Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir, *Târîhu medineti*

Dımaşk (X. cilt, Dımaşk 1952); İbn Ecâ el-Halebî, *el-'Irâk beyne'l-Memâlik ve'l-'Osmâniyyîn el-Etrâk ma'a Riğleti'l-Emîr Yeşbek min Mehdî ed-Devâdâr* (Dımaşk 1406/1986); İbn Hacer el-Askalânî, *İnbâ'ü'l-ğumr bi-ebnâ'i'l-umr* (Dımaşk 1399); İbn Kennân, *el-Mürücü's-sündüsiyyetü'l-fesîha fi telhîsi târihi's-Sâlihiyye* (Dımaşk 1366/1947); Şemseddin İbn Tolun, *I'lâmü'l-verâ bi-men vülîye nâ'iben mine'l-Etrâk bi-Dımaşkî's-Şâmî'l-kübrâ* (Dımaşk 1383/1964, 1984), *el-Ķalâ'idü'l-cevheriyye fi târihi's-Sâlihiyye* (Dımaşk 1368-1375, 1980) ve *Nakdû't-tâlib li-zeğali'l-menâşib* (Hâlid Muhammed Dehmân ile birlikte, Beyrut 1412/1992); İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-'aşr* (I-II, Dımaşk 1345); Muvaffakuddin İbn Kudâme, *Muhtaşaru Minhâci'l-kâşidin* (Dımaşk 1347); Erbilî, *Medârisü Dımaşk* (Dımaşk 1947); Fahreddin İbnü's-Sââtî, *'İlmü's-sâ'ât ve'l-'amelü bihâ* (başka risâlelerle bir arada, Dımaşk 1402/1981).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülkâdir Ayyaş, *Mu'cemü'l-mü'ellifîne's-Süriyyîn fi'l-karni'l-işrin*, Dımaşk 1405/1985, s. 196-197; Süleyman Sâdeddin, *Min a'lâmi'l-fikri'l-'Arabî fi'l-karni'l-işrin*, Dımaşk 1991, s. 163-164; Nizâr Abâza – M. Mutî el-Hâfız, *Târîhu 'ulemâ'i Dımaşk*, Dımaşk 1991, III, 532-537; Nizâr Abâza – M. Riyâz el-Mâlih, *İlmâmü'l-A'lâm*, Beyrut 1999, s. 219; Ahmed el-Alâvine, *Ẓeylü'l-A'lâm*, Cidde 1418/1998, s. 164-165; Şâkir Fahhâm, "Ârâ'ü ve enbâ'ü'l-üstâz Muhammed Ahmed Dehmân", *MMLADm.*, LXIII/3 (1988), s. 527-537.

MAHMÛD EL-ARNAÛT

MUHAMMED AHMED KÂDİRİ (محمد أحمد قادری)

Ebû'l-Hasenât Seyyid Muhammed
Ahmed Kâdirî
(1896-1961)

Pakistanlı âlim ve siyaset adamı.

Hindistan'ın Alvar şehrinde doğdu. Babası Birelvî ekolünün önde gelen şahsiyetlerinden Seyyid Didâr Ali Şah'tır. İran'ın Meşhed şehrinde Hindistan'a gelen atalarının soyu Hz. Hüseyin'e ulaşır. Muhammed Ahmed, Kur'an'ı ezberledikten sonra Farsça ve Urduca'sını geliştirdi; terzilik, saatçilik vb. işlerle meşgul oldu. On beş yaşına kadar Arap dili ve edebiyatı ile temel dinî konularda kendini yetiştirdi. Hocaları arasında babasından başka Birelvî cemaatinin kurucusu Ahmed Rızâ Han Birelvî ve Naîmüddin Muradâbâdî yer alır. Hakîm Nevvâb Hâmiyyüddin Ahmed Han Muradâbâdî'den geleneksel tıp (tıbb-ı Yünânî) öğrenerek tabiplik icâzeti aldı.